

SZEKFŰ GYULA: Feszültségek

In. Uő: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1934.

416–444. p.

Trianon óta a Nemzeti Egység az, melynek szükségességéről talán legtöbbet és legőszintebben szokás beszélni. Őszintén, – mert bizonyos, hogy a nemzeti gondolkodás egységére nagy szükség van, amikor az új nacionalizmus mindenütt nyájként egybetereli a nemzettagokat s belőlük erőszakkal is egységes nemzettestet ver össze. Szomszédságunkban mindenütt egységes nemzeti akaratok emelkednek fel előttünk fenyegetőleg, – lehetetlenség tehát továbbra is egység nélkül maradnunk, ez lassankint közvéleménnyé válik, mellyel, szemben különvélemény tényleg helytelen és oktalan dolog volna.

A Nemzeti Egység azonban csak akkor valósulhat meg, ha eloszlanak azon antinómiák, melyek jelenleg ember és ember közt érzelmi, anyagi, akaratbeli különbségeket tartanak fenn. A Nemzeti Egység megvalósításának feladata túlmegy bármily széleskörű politikai akción, s nem kevesebbet foglal magában, mint szellemi, gazdasági és társadalmi életünknek sok tekintetben gyökeres reformját.

Mert csakis ily reform segítségével lehet megszüntetni a következő ellentétpárokat: nagybirtokos – mezőgazdasági munkás; katolikus – protestáns; zsidóság – magyarság; öregek – állástalan fiatalok; trianoni magyarság – leszakadt magyarság.

Ez öt antinómiának mindegyike sürgősen követeli a megoldást akkor, ha nemzetünk számára nem forradalmi katasztrófákat, hanem nyugodt evolúciót és Nemzeti Egységet óhajtunk.

1. A föld kérdése

Mikor 1920. augusztus 18-án Nagyatádi Szabó István, a gróf Teleki Pál-kormány kiscgazda-földművelésügyi minisztere betérjlesztette törvényjavaslatát, „a földbirtok helyes megoszlásáról”, akkor már a forradalmak hatása alatt maguk a nagy- birtokosok is meg voltak győződve arról, hogy a föld nálunk tényleg helytelen, egészségtelen módon van megosztva. A történelmi Magyarország 49 millió katasztrális holdnyi területéből (Horvát-Szlavónországot nem számítva) 22,47 millió hold volt 100 holdon aluli kisbirtok és 26,58 millió ennél nagyobb közép- és nagybirtok. Ez a 45,8%-nyi kisbirtokosság és 54,2%-nyi közép- és nagybirtokosság arányszáma Trianon következtében még inkább megromlott: a csonka ország 16,15 millió holdnyi földjéből csak 7,14 millió, 44,02% esett a kisbirtokra, a nagyobbakra pedig 9,01 millió hold, az egésznek 55,8%-a. Hogy ez így nem maradhat tovább, azt mindenki elismerte, látva a bolsevizmus alatt a magyar falusi népimponáló magatartását, mely egyedül akadályozta meg, hogy a bolsevista forradalom a magyar földet is meghódítsa. Az ellenforradalmi publicisztikának gyorsan elhangzott kiáltása: Vissza a magyar röghöz, általánossá tette a kívánságot a magyar paraszt életviszonyainak emelésére, s a földreformot kívánó mozgalom élére már 1919. november havában a Somogyvár megyei nagybirtokosság állott, mely gróf Somssich László elnöklete alatt kimondotta, hogy az idő szelleméhez híven szükségesnek látja a föld arányosabb szétosztását célzó földbirtokreformot.¹

---

¹ Bodrogekőzy Zoltán, *A magyar agrármozgalmak története*, 1929, 259–271. 1.

Tudjuk, hogy a nemzetgyűlés mind a földbirtokreformra, mind a házhelyekre és kis bérletekre vonatkozó javaslatokat törvényerőre emelte, hasonlóképpen a Horthy Miklós kormányzótól megfogalmazott Vitézi Szék gondolatát, mely végrehajtásában eddig mintegy 60 000 holdat adott 90%-ban legénységi állományú vitézeknek, még pedig kötött kisbirtok, majorátus gyanánt, *ezzel* legelőször valósítván meg Széchenyi Istvánnak száz esztendőn át semmibe vett kezdeményét. Annyi bizonyos, hogy a földreform megvalósításán állami hatóságok és magánosok nagy jóakarata működött közre éveken át – a földreform pénzügyi biztosítására Bethlen István grófnak sikerült 1928-ban a gyufa-monopóliumra hosszúlejáratú kölcsönt felvenni, s ha az eredmény ma, tíz esztendő és egy eddig példátlan agrárkrízis távlatán át mégsem kielégítő, ezért sem személyek, sem pártok nem vonhatók felelősségre. Legfőlebb az a neobarokk-közszellem, mely a parasztvédelmet sikerrel frázissá formalizálta, s mely a dolgoknak gyökeréig hatolni ezen a téren sem volt képes. Ne feledjük el, hogy politikusok és államférfiak egyformán függvényei egy-egy adott szociológiai helyzetnek, s ez a szociológiai helyzet, az első évek fellángolása után, semmiképp sem kedvezett annak, hogy Nagyatádi Szabó javaslata csak kezdete, nem pedig egyúttal befejezője is legyen a földbirtok helyesebb megoszlásának.

Az 1930. évi statisztikai adatgyűjtés szerint az 1925–30 közt lefolyt földreform tényleg nagyban megszorította a kisbirtokosok számát és földterületüket. Egy holdig terjedő gazdaság volt 1925-ben 281 499, 1930-ban már 551 714, a két- holdasok száma megnőtt 184 605-ről 277 391-re, a háromholdasoké 117 702-ről 148 601-re. Az új rendezés következtében egy holdon aluli birtokos kezében már nem 163 000 hold, hanem 286 000 hold föld van, az összes területnek nem 1,1, hanem 1,8%-a. A változás főként az alacsony kategóriákban szemlélhető: a kétholdas gazdaságok területe az összterület 2,1%-áról 2,7-re, a háromholdasoké 2,1-ről 2,4-re, az ötholdasoké (164 000 gazdaság) 3,8-ről 4,1-re, a tízholdasoké (200 000 gazdaság) 9,1-ről 9,2-re emelkedett, viszont a magasabb kategóriájú kisgazdák száma és birtoka lényegesen alig változott, az 1971 kézben levő 500–1000 holdas birtokos az összterület 8,7%-áról csak 8,6-ra s az 1644 birtokos kezében levő ezer holdon felüli nagybirtok az egész földterület 25,4%-ról csak 23,7%-ra esett le s egyidejűleg, a hivatalos statisztika szerint 3 718 517 holdról lényegtelenül, de mégis emelkedett 3 778 567 holdra. Nagyobb eredményt mutat a statisztika a szántóföldeket illetően, ahol a nagybirtok részesedése 17,5-ről 14,8-ra hullott le; az ország 9 700 000 holdnyi szántójából 1 434 000 hold van az ezerholdasnál nagyobb birtokosok kezén.

Ha mindehhez az adatok hivatalos feldolgozója azt a tanulságot fűzi, hogy „házánkban a gazdaságok nagyságmegoszlása nyugodtan mondható egészségesnek és az eltelt öt év adataiból bátran következtethetjük, hogy a további fejlődés bírói beavatkozás nélkül is hasonló egészséges mederben fog lefolyni”,² ehhez a felfogáshoz aligha csatlakozhatik az, aki a neobarokk nézetektől elszakadva a magyar földbirtok megoszlásának problémáját a magyar faj jövője szempontjából tekinti.

A továbbiakra is hozhatnánk statisztikákat, de a szemünk előtt álló valóság bizonyára erősebben tud hatni, mint ide vagy oda tologatható számoszlopok. A földreform dicséretreméltóan iparkodott a „nincsteleneket” (Prohászka Ottokár gyakori kifejezése) házhelyhez, kis udvarhoz juttatni, valamint részben 1–2 hold terjedelmű földszalaghoz.

² Sajóhelyi István, *Gazdaságaink nagyságmegoszlása 1930-ban*, Magy. Statisztikai Szemle 1931, II. 668–670. 1.

Kérdés, hogy ez a juttatás elég lett volna-e a családok fenntartására akkor, ha nem következik be az agrártermékek világszerte végbement nagy áresése, melyért sem a földreform kezdeményezőjét, Nagyatádi Szabót, sem a végrehajtó kormányokat józanésszel nem lehet felelőssé tenni. Hogy ez a ház, udvar, földszalag megélhetést nyújtson, ahhoz legalább is oly nagymértékű intenziválása lett volna szükséges a törpebirtoki termelésnek, amely az új kisbirtokosok hosszadalmas kioktatása, fegyelmezése, emellett árupiacok biztosítása nélkül lehetetlen volt. Holott a földreform végrehajtásával párhuzamosan folyt le Európa autarchikus örülete következtében mezőgazdasági piacaink elveszése, s egyúttal az elszegényedéssel kapcsolatban belső fogyasztásunk visszafejlődése. Tehát a viszonyok a földreform megalkotóitól függetlenül is úgy alakultak, hogy a reform hozadéka a juttatottaknak a kicsiny, gyakran egészségtelenül épült ház mellé sok gondot adott, biztos megélhetést nem.

De a lefolyt földreform különben sem érinti az egész magyar parasztságot. 1920-ban volt 1 544 353 mezőgazdasági munkás, az össznépeség 19,3, az őstermelő lakosság 34,7%-a, Ezekből ugyan körülbelül 200 000 a földreform folytán 1–2 holdas parcellához jutott, de a mai – és még sokáig tartó – mezőgazdasági válságban alig van biztosítottabb helyzetben, mint a többi agrármunkás. Pártpolitikai agitáció három, négy, sőt öt millióra is teszi azok számát, akiknek a magyar faluban nincs biztos megélhetésük, de a demagógiát elutasítva is, lehetetlen az agrárproletáriusnak megnövekedett nagy tömegei előtt fel nem vetni a magyar faj létének vagy nemlétének problémáját.³

Annyi bizonyos, hogy a három holdon aluli törpebirtokosok – majdnem egy millió ember – az 1 300 000-et kitevő szorosán vett agrármunkás, az évek óta munkanélküli kubikosok, a földreform és a krízis következtében elbocsátott mező- gazdasági cselédség két és fél millió embert legalább is kitesz s ez a sok-sok ember, országunk lakosságának majdnem egy harmada biztos munka és jövedelem nélkül, alkalmi jótékonyági akcióknak kitéve tengeti éhező és fázó, tápláló élelmet, melegséget és minden kultúrszükségletet nélkülöző életét. Életnívóját pontosan ismerjük és ha statisztikai felvételek alapján készült adatokat olvasunk táplálkozásáról, ruházataról, gyermekei neveléséről, akkor kifordul az ember szájából a falat és meleg szobában is végigborzong hátán a hideg. Széchenyi István száz év előtt kilenc millió jobbágy sorsán háborgott és állapította meg, az „ember méltósága” nevében is, hogy ez a kilenc millió szegény ember „minden terhek türedelmes viselője s egyúttal a magyarság utolsó záloga, reménye, fenntartója”. Az „ember méltósága” ma is végveszélyben van, mint száz év előtt.

Ha mai helyzetünkben tekintetbe vesszük, hogy nem magyar kisebbségeink nagyrészt városi lakosokból vagy tehetősebb gazdákból, nem pedig nincstelenekből állnak, tehát a majdnem három millió földmunkás szinte egészében a magyar faj leszármazottja, dunántúli és tiszai magyar, ha tekintetbe vesszük, hogy a földmunkásokkal szénában középosztályunk az utolsó száz esztendőben, arisztokráciánk legalább kétszáz év óta erős idegen vérkeverésen ment keresztül, s végül ha hisszük, hogy e dunai—tiszai térségeken továbbra is egy külön színű, magyar színű életnek és kultúrának kell virulnia, legalább is addig, míg egész Európa önásta sírjába nem süllyed:

³ Esek és a következő adatok Kerék Mihály kutatásainak eredményei: *Adatok a magyar mezőgazdasági munkáscsaládok megélhetési viszonyaihoz*, Magyar Gazdák Szemléje 1933 és *A magyar mezőgazdasági munkás táplálkozása, egészségügye, anyagi helyzete*, Magyar Szemle 19. és 20. kötet.

akkor el kell ismernünk, hogy a mezőgazdasági munkás- osztály megmentése, emberi méltóságába visszaemelése nemcsak nagy, de talán egyetlen nagy nemzeti feladatunk.

Mellette nyugodtan félre lehetne állítani minden más feladatot, mert ha ez az egy sikerül, akkor mindent elértünk és újra életerős, egészséges, bátor és önálló nemzetté lehetünk, melynek anyagi és lelki fegyverzete, kultúrája egyaránt magától fog jönni, ha egyszer ez a széles, alsó réteg támaszává lesz a nemzeti életnek.

Nem lehet feladatunk bárminemű javaslatokat tenni e viszonyok megváltoztatására. Mint a nemzeti élet összefüggéseinek vizsgálója, legtermészetesebb útnak találhatnám az agrármunkában feleslegessé vált lakosságnak az ipari termelésbe való átvitelét. Ez ment végbe a kiegyezés korában, amikor pl. a 90-es évek veszélyes agrármozgalmai, néhány évi lángolás után, lassankint elcsöndesedtek, mert az akkor meginduló iparosodási akció, a kivándorlással egyesülve, elvándoroltatta és munkához juttatta az agrárnépesség feleslegét. A földművelés, a falun vagy tanyán lakás a magyarságnak épp úgy nem ősi foglalkozása, mint az ipar és a városban lakás sem, s ehhez képest a nemzetre nem jelentene nehézséget az agrárlakosság iparosodása, ellentétben oly romantikus elképzelésekkel, melyek a falut látják egyetlen méltó lakóhelynek, elfordulva a városi élettől. Jól tudjuk azonban, hogy a mai világhelyzetben további nagymérvű iparosodásunk céltalan és lehetetlen, minélfogva éhező agrármunkásságunkat és törpe- birtokosainkat ott kell ellátni, ahol ma vannak. Ez az ellátás lehet eleinte ideiglenes és alkalmi, ami hozzáértő szakemberek szerint csak olyképpen történhetné, hogy ők is bevonandók a kötelező szociális biztosításba. Az országos társadalombiztosítás megszervezése az utóbbi években a Bethlen-kormány egyik nagy nemzeti ténye volt, aminek érdemét nem rontja le a törvényhozásnak az a mulasztása, hogy az agrár-munkavállalók egész tömegét kirekesztette a biztosításból. Bizonyára igaza volt az agrárbirtokos társadalomnak, mikor ezt a terhet, mint túlságos súlyosat, a termelés rendjét végkép felforgatót utasítá vissza s bizonyára több dolgok vannak földön, s égen, miket állam- és nemzetpolitikában tekintetbe kell venni s nem lehet megvetőleg szólni: „Gazdálkodás, Horatio, gazdálkodás!” – azonban egy dolog van, minél fontosabb nép életében nem lehet, s ez magának a népnek élete. Amíg három millió magyarnak, fajunk igazi fenntartójának élete nincs biztosítva, amíg gyermekhalandóság és tuberkulózis bántatlanul pusztít benne – tuberkulózishalandság tekintetében népünk ma is utolsó Európában, szinte még egyszer nagyobb halandósággal, mint az előtte járók, Szerbia, Spanyolország⁴ —, amíg népi erőnk, ez ősi rezervoár meg nem erősítettik: addig szükség törvényt bont és az előrelátó államkormányzásnak minden más szempontot félre kell tennie, csakhogy az agrárlakosság életét ismét emberi színvonalra emelhesse. Eléggé szégyenletes, hogy bár agrár országnak tartjuk magunkat, a szociális biztosítást épp a mezőgazdasági munkások számára nem alkottuk meg, holott az másutt, Európa elmaradt államait, Spanyol- országot és a Balkánt kivéve, valamiképp már megcsinálták. Valóban ez a sajnálatos helyzet: „az ország lakosságának körülbelül egyharmada sem munkaerejének kifejtéséhez, sem megélhetéséhez elegendő földdel, illetve ezzel egyenértékű kereseti lehetőséggel nem rendelkezik; ha megbetegszik, gyógykezelésre és orvosságra nincs igénye, ha rokkantság vagy öregség következtében keresetképtelenné válik, egy egész életen át végzett becsületos munka után

⁴ Szél Tivadar, *A tuberkulózis halandóság országos statisztikájának legújabb eredményei*, Magy. Statiszt. Szemle, 193 x. II. 761. l.

hozzátartozói kegyelemkenyerére szorul, s ha elhal, árvaságra jutott, keresetképtelen gyermekei a nyomornak néznek elébe”. S igaz mindez alapján az is, hogy nem lehet kiegyensúlyozott társadalom az, amelyben ennyire különböző mértékkel mérnek a népesség egyes kategóriái között.⁵

Hasonlóképpen minden más érveket megelőző nemzetbiológiai és legmagasabb humanisztikus szempont kívánja az átmeneti segítségen kívül, a mezőgazdasági szegénység végleges védelmét és elhelyezését is. Társadalmi biztosítás, állam- és közkölségen végzendő közmunkák csak ideiglenes, sürgős mentési akciók lehetnek, a kérdés teljes megoldásában nem nyugodhatik meg a nemzet addig, amíg e ma is sokban földéhes osztály földhöz nem jut, legalább is az a része, mely az agrárbérmunkában tartósan feleslegessé vált s más pályákra, ipari életbe sem ültethető át többé.

Tudjuk, hogy a földreform kérdése nem aludt el, hanem ott parázslék a hamu alatt, melyet a neobarokk békeszeretet borított rája. A fiatalok írásaiban és beszédeiben is ott forog, mint legsürgősebb nemzetpolitikai teendő, anélkül hogy végrehajtásának módozataival, lehetőségeivel bárki is tisztában volna. A kérdés összefügg a nemzeti termeléssel s ez magában véve is oly bonyolult s ellentétek kiegyenlítésére alig alkalmas tér, hogy az ember minél többet tanul róla, annál kevesebb bátorsága van a tényleges termelői folyamathoz hozzájárulni.⁶ A német hitlerizmusnak hódítóútjában egyik hatalmas jelszava volt a német népnek a röghöz visszavezetése s ezzel kapcsolatban a kelet poroszországi junkerbirtokok végleges felszámolása, amit már a Brüning-kormány is megkezdett, – uralomra jutva, a hitleri gazdasági miniszter, az ifjú Darre, újabb lelkes könyveket ír a vér és rög sorskapcsolatáról, fenyegeti a telepítő akciót szabotáló birtokosokat, de telepíteni tényleg egy év alatt annyit sem tudott, mint a weimari kormányok. A meglévőnek épp az agrárviszonyok terén van hallatlan ellenállási súlya, nem tisztán személyes okok hatása folytán, hanem elsősorban azért, mert éretlen vagy lelkiismeretlen embereken kívül, minők az októbristák és bolsevisták voltak, senki sem vállalja szívesen a felelősséget a termelési rend megszakításáért, ami az egész nemzetgazdaságot krízisbe döntheti. Nálunk, annál súlyosabb a dolog, mert gazdaságunk ma is még legalább 50%-ban agráralapokon nyugszik, nem úgy, mint az iparosodott németországi, másrészt pedig nálunk összehasonlíthatatlanul nagyobb birtoktömegek reformjáról van szó, mint a kelet poroszországi, néhány száz, legfőlebb 1–2000 holdat kitevő junkerbirtokoknál. De viszont ott a földkérdés távolról sem oly lényeges, sebezhető pontja a nemzeti életnek, mint nálunk.

Útmutatást e téren a neobarokk gondolkodás alól felszabadult fiataloktól remélhetünk. A földreformellenes tábor egyik főérve az, hogy a nagybirtok sokkal többet és jobb minőségűt termel, tehát részleges megbolygatása is termelési krízist, benn fogyasztási nehézségeket, künn kivitelünk elhanyagolását jelentené, továbbá hogy a nagybirtok kézimunka szükségletével agrárcselédség nagy számát s ezenkívül alkalmi bérmunkások tömegét is ellátja. Lehet, hogy ez korábban így volt, az erre vonatkozó, érdek szerint színezett irodalomból nehéz valami biztosat kihozni; Trianon óta azonban a helyzet ellenkezőre fordult s épp a kisbirtok az, melynek javára kell írunk a fentieket. Bizonyos, hogy a nagybirtok termeléstechikája ma is tökéletesebb a kisbirtokénál s ennek megfelelően a holdankénti termés hozam is nagyobb a

⁵ Kerék Mihály, *id. m.*, M. Szemle 20, 26. l.

⁶ Részletes feldolgozását adja mind e kérdéseknek Czettler Jenő, *Magyar mezőgazdasági szociálpolitika*, 1914.

nagybirtokon, búzából pl. 9,3 métermázsa, míg a kisbirtokon 7,8, a nagybirtokról piacra kerülő állatok minősége is általában jobb, mint a kisbirtokon tenyésztetteké, azonban mindezek ellenére mezőgazdasági termésünk nagyobb részét ma már mégis csak a kisbirtok állítja elő. A száz kat. holdon aluli kisbirtok (8,5 millió hold) és az azon felüli nagybirtok (6,6 millió hold) termését az 1926–30. évek átlagán egybevetve, kiderül, hogy búzatermésünk 67,3%-a, rozstermésünk 66,1%-a, összes kalászos termésünk 65,3%-a, a szemes tengerinek 67,4, a burgonyának 67,5, takarmányrépának 63,7%-a a kisbirtokról jött, egyedül a cukorrépából termelt kevesebbet, csak 9,8%-ot. Ugyanez áll az állattenyésztést illetően: az állatállomány nagyobb részét a kisbirtok tartja el; az 1928–30. évek átlagában a kisbirtokon él szarvasmarha állományunk 76,2%-a, a sertésállomány 85, a lóállomány 85, a juhállomány 30%-a, a baromfiállománynak nem kevesebb, mint 92%-a. Ha tudjuk, hogy mai kivitelünknek legértékesebb és még folyton emelkedő részét a baromfi, tojás, állatok, tejtermékek teszik, akkor világos a kisbirtoknak háború óta nagyra nőtt szerepe. A legújabb számítások szerint „a nagybirtok kezén levő (erdő nélküli) egy kat. hold egy évi termésének értékét 100-zal véve egyenlőnek, egy kat. hold kisbirtok évi hozamának értéke 150-re tehető”,⁷ ami nem kevesebbet jelent, mint hogy az a magyar föld, mely kisbirtokos kezelésben van, ötven százalékkal több nemzeti jövedelmet hajt a kiscgazdának mai elmaradt ismeretei mellett is, mint az a föld, mely a nagybirtok kezén magasabb termelőtechnikának tárgya. Nem kevésbé jelentős az a megállapítás, mely szerint a nagybirtok kézimunka szükségletét 100-nak véve, akkor a kisbirtoké 167, és számszerűleg a 6,6 millió holdnyi nagybirtok egy évben 94 millió munkanapot igényel, a 8,5 millió holdnyi kisbirtok pedig nem kevesebb, mint 265 millió munkanapot! Minden hold tehát, mely a nagybirtok kezeléséből kisbirtokéba menne át, több mint háromszor annyi munkaalkalmat adna az agrárlakosság számára.⁸

Manapság, amikor a napszamosok és a tíz hold alatti törpebirtokosok normális évi munka teljesítőképességüknek csak 66%-át tudják – folyvást romló viszonyok mellett – elvégezni, azaz kereset nélkül vannak az évnél legalább is egy harmadában,

amikor a 10—100 holddal bíró kisbirtokosok teljesítő- képességüket az évben mégis csak kitudják használni 96%-ig, s amikor az első csoportba 1 474000 napszamos és törpebirtokos tartozik, akiknek legfőlebb $\frac{9}{3}$ munkateljesítményét úgy kell tekintenünk, hogy e másfélmillió tömegnek egy harmada, félmillió ember, állandóan munkanélküli, holott a 10–100 holdas kiscgazdák, összesen 388.000 ember, elég munkát találnak a kisbirtokon:¹⁰

akkor a nemzet összessége szempontjából parancsolólag merül fel az a kötelesség, hogy a munkátlanoknak munka- alkalom adassék, ami az eddigiek szerint másként nem, mint nagyszámú kisbirtok, tehát nem egyholdas parcella, hanem magát eltartani képes gazdaság alakításával lesz tehető.

Hogy az akár örökbérlet, akár tulajdon gyanánt felhasználható területek – földreform, telepítés vagy bármiként nevezett ily akció céljaira – máshonnan nem, mint a nagybirtokból szerezhető, az ország mai helyzetében ez is világos.

⁷ Matolcsy Mátyás, *A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon* (A Magy. Gazdaságkutató Intézet 6. sz. kiadványa), 1933, 25. l.

⁸ Mindezen adatok Matolcsy id. munkájából.

⁹ U. ott.

¹⁰ U. ott

A francia forradalom híres elve a magántulajdon „szentségéről” ma már annál kevésbé akadályos ily irányú földreformnak, mert nemcsak az államok gyakorolják nem is teljes árban való kisajátítási jogukat az úgynevezett közjó érdekében (ami minden államban más lehet), hanem a mai társadalmi krízissel szemben a Quadragesimo annoban a katolikus Egyház is nyomatékkal hangsúlyozza a tulajdon szociális kötelezettségeit. XI. Pius pápa az államhatalom számára elismerve a tulajdon felhasználásának korlátozási jogát, a tulajdonmegosztásnak a közjó érdekében való fejlesztésére, többi között szükség esetén aktív birtokpolitikára hívja fel. A vallásban gyökerező ethika arra is módot ad az államnak, hogy olyan nagyfontosságú javakat, melyek magánkézen a közjót veszélyeztető, nagy gazdasági hatalmat képviselnek, köztulajdonba vehessen át.

Ha valahol, úgy nálunk beállott az az eset, mikor az államnak kötelessége a közjó érdekében ezt az aktív birtok- politikát megkezdeni.

Telepítés, örökbérlés, kisbirtokok kivágása a nagybirtoktestekből, teljes vagy nem teljes, azonnali, vagy az utódokat terhelő kártalanítással, ezek szakkérdések, – nemzetpolitikai szempontból csak annyi bizonyos, hogy Nemzeti Egységről nem beszélhetünk komolyan, amíg fel nem oldjuk ezt az antinómiát, mely a mélyben gyökerezve bármely napon életet adhat rég nem látott sötét hatalmaknak.

2. A felekezeti kérdés

Így szokták nevezni, felekezeti kérdésnek, azt a feszültséget, mely az ország katolikus és protestáns vallású népcsoportjai közt itt-ott, időnként megnyilvánul s amelyről a neobarokknak nehézségeket kerülő békeszeretete legszívesebben tudomást sem akar venni. Mintha a tények elhallgatásával maguk a tények is megszűnnének és mintha történeti, társadalmi és kulturális tények egész sorozata nem bizonyítaná, hogy a reformáció óta az ugyanazon magyar lelkiség kebelében két színezettel, két, egymástól jól megkülönböztethető arccal van dolgunk, melyek az autonóm vallási folyamaton kívül egyéb benyomások: táj, faji keveredés stb. hatása alatt is állandósultak. A kétféle produktum mindegyike nagyot alkotott századok folyamán s akár Pázmány alkotásait és Széchenyi szellemiségét tépnénk ki a magyar történetből, akár pedig Bethlen Gábor Erdélyét és Kossuth 48-as honvédő működését, nemzetünk génuszát ezzel egyformán halálosan sebesítenénk meg.

A két jelenséget az összetételükben felismerhető történeti és kulturális jegyek szerint különbözőképpen lehet körülírni; nevezhetjük katolikus barokk és protestáns racionalizmusnak, nyugati és keleti, dunántúli és erdélyi magyarságnak, erdélyi szabadságeszmének és dunántúli királytiszteletnek, annyi azonban bizonyos, hogy mindegyik külön-külön csak részét adja a magyarságnak, mely teljes megjelenésében csak a kettő szintéziséből állhat.

Alig lehet nemzeti életünknek hibásabb szemléletét elképzelnünk, mint ahogyan a neobarokk békeszeretet teszi: eltagadja, saját maga elől is elleplezi ezt a tényleges kettősséget, sőt még annak történeti körvonalozását sem látja szívesen, a felekezeti béke megzavarásával gyanúsítva azokat, akik elmúlt századainkban ez egymástól eltérő színeket észre merik venni. Ez az aggodalmas szemlélet a múltat illetőleg szívesen elsikkasztaná történetünk egész fejezeteit s a jelenben hasonló dőreséggel arra törekszik, hogy katolikus és protestáns színek elnyomásával, vagy egyszínre átfestésével próbáljon valaminémű neutrális egységet létrehozni. De amint a történeti tények megvannak, és bármennyire elhallgatjuk is azokat,

nyomaik mindegyre kiütözköznek vérünkben és cselekedeteinkben, hasonlóképpen elnyomhatatlan és félre nem ismerhető a mai társadalmi csoportoknak vallási, felekezeti jellege.

Az aggodalmaskodóknak abban tehát nincs igazuk, amikor a nemzeti társadalomból minden felekezeti életmegnyilvánulást – talán a Hitleri Birodalom mintájára, száműzni akarnának, észre nem véve, hogy az új német rezsimnek éppen e felekezetellenes magatartása okozza a legnagyobb, alig leküzdhető nehézségeket, – abban azonban bizonyára igazuk van, amikor a nemzetet felekezeti összeütözközésektől féltik.

A feladat nem az, hogy a katolikus és protestáns életmegnyilvánulások elnyomassanak, hanem hogy azok egymással összeütözközésbe ne kerüljenek.

Már Széchenyi is észrevette, hogy vannak ily ellentétek, s ha az ő nyomában járunk, nekünk is szemébe kell néznünk ez úgynevezett kényes kérdésnek (mintha létünk problémái nem volnának egyformán súlyosak, vagy kényesek).

A neobarokknak hangtompító légkörében is hallhatók a panaszok: protestánsok és katolikusok egyaránt elnyomott helyzetről panaszkodnak, az állami életben háttérbe szorulásukról és mindegyik a másikat vádolja a sokat emlegetett „felekezeti béke” megzavarásával.

A helyzetet néhány történeti tény segítségével könnyen körvonalazhatjuk.

A katolicizmus a század elejétől fogva társadalmilag olyan változásokat élt át, melyek a hozzá tartozó tömegek erejét és aktivitását növelni képesek. A „szegény emberek vallása” lévén sokfelé, akik a protestáns nagygazdák utcáinak végében, zsellérsorokon szegénységben, de gyermekáldással élnek és szaporodnak, mialatt a jómódú kálvinista nép több helyütt az „egyke” áldozatává kezd lenni: a katolikusok szaporodási arányszámban természetes módon szárnyalták túl a protestánsokat, úgy hogy a mai csonka ország lakosságának immár kétharmad részét ők teszik ki. Ez a tény magában véve is kell, hogy a katolicizmus aktivitására hatással legyen, amennyiben sikerül híveinek nagy részéből, a keresztlevél-katolikusokból tényleg pozitív meggyőződésű híveket alkotnia.

Tudjuk, hogy a XIX. század második felében, az ország liberális légkörében ez nem igen sikerült a katolikus hierarchiának s a szabadkőművességnek kellett jönnie, hogy a 90-es években egyházpolitikai javaslataival és törvényeivel felrázza a magyar katolikusoknak legalább egy részét. Ekkor alakult meg a politikai katolicizmus a néppártban, melynek utódja Trianon óta a keresztény gazdasági párt. Egyik sem érte el, sem energiagyűjtésben, sem átütő erőben az osztrák keresztényszocialista pártot vagy a német Második Birodalom legimponálóbb pártalakulatát, a Centrumot. A katolikus magyarság számottevő, túlnyomó része kívül maradt e politikai alakulatokon s katolikus öntudatra nem is a pártpolitika, hanem transzcendens vallási szemlélet, majd világnézet útján ébredt.

Ennek a vallásos öntudatosulásnak nagy megindítója és apostola Prohászka Ottokár volt, az ő szavai, beszédei és könyvei ébresztették fel a magyar katolikus népet abból a holt, névleges, formalisztikus világból, melyben évtizedek óta élt, élő hitre, pozitív katolikus életmódra. Ez jelenleg ennek a különös messze látszó fényben álló fejevári püspöknek a végtelenül jelentős, igazi hatása; az ő egyéniségét annyian vélik ismerni, pedig az rendkívül komplikált, magát nehezen, talán csak pillanatokra mutogató volt. Ehhez képest érzései és gondolatai útján nem is igen követték őt mindvégig s a szegénység lángszavú apostolának az agrárlakosság és ipari munkásság érdekében folytatott izgatásai szinte teljesen hatás nélkül

maradtak a társadalom széles köreibben: benyelte azokat a neobarokk hangfogója. A világnézetnek az életbe átvitele s ott intézményes megvalósítása nem sikerült tehát Prohászka Ottokárnak, de igenis az, ami ennek a lépcsőfoka s magábanvéve, transzcendens értelemben, mindennél nagyobb: a magyarság széles tömegeit újra visszavinni a kegyelmi életbe.

Ez a második nagy változás a hazai katolicizmus legújabb életében. Ma tehát az ország lakosságának kétharmada katolikus, s emellett nagy tömegében pozitív vallásos életet folytat, amiből természet szerint következik, hogy mindinkább alkalmas lesz a katolikus világnézet befogadására és öntudatosítására.

Ma egészben véve ez a két munka foglalja el a vezetőket, köztük főként az egyháziakat: a katolikus lelkek transzcendens táplálása, a pozitív vallásos életben megerősítése és a megfelelő világnézet elterjesztése. Az egész mozgalom csak nem rég szabadult meg a liberális súlyoktól, melyek a harmadik nemzedék idején is reánehazodtak és földre húzták s bár kereteit az Actio, Catholicában készen kapta az egyetemes Egyháztól, még sok kezdetleges, félig kész jelenséget mutat föl; néha több a jóakarat, mint az önkritika benne, ami különben minden új mozgalomra jellemző. A katolikus világnézet öntudatosulásával azonban be fognak következni ennek társadalmi, kulturális, sőt állami hatásai, annál inkább, mert a katolikus felfogás az államjog és kormányzat terén is megköveteli a természetjogi és egyéb keresztény elvek érvényesítését.

Mindez nem politikum, de az egész megmozdulás bármennyire távol áll is a politikai pártszervezkedéstől, érthető, hogy a kiegyezési korszakból átvett gondolkodásban pusztán megjelenésével is némi zavart okozhat ez az új hatalmi távlatokat mutató katolicizmus. Egy új tényező jelent meg, melynek szavát előbb-utóbb számba kell venni, elnémítani pedig nehéz, sőt veszélyes, mint ezt a hitleri állásfoglalás úgy a katolicizmussal, mint a lutheránizmussal szemben már eddig is bebizonyította.

Ezzel a bensőségesítő folyamattal párhuzamosan a protestáns egyházakban is – amennyire ez kívülről megítélhető – hasonló átalakulás megy végbe. A vallásilag közömbös vagy csak politikai tömegekben korán felmerültek pietisztikus szigetek, melyek egymással érintkezésbe jutva mind nagyobb mértékben hozták vissza a pozitív vallásos életet, mely a liberálizmus korában a protestánsoknál épp úgy elszikkadt, mint a katolikusoknál. Különösen feltűnő, hogy e pozitív vallásosság és vele a protestáns irányban való öntudatosulás az intelligens rétegekben is elterjedt, amelyek úgy a reformátusoknál, mint az ágostai evangélikusoknál nagy szerepet játszanak, nagyobb, mint korábban a katolicizmusban. Ez utóbbinak energiát a szegény nép, a tanulatlan kisemberek nyújtottak, holott a protestantizmusnak igen széles intelligencia állott mindenkor rendelkezésére, s emellett jómódú gazdarétegek, melyekből könnyű szerrel lehetett az intelligencia sorait alimentálni. Objektíve nézve a dolgokat, nálunk is fel lehet ismerni, miként Németországban, főként evangélikus papi és tanári családokat, melyek generációkon át szolgáltattak egyházuknak, s egyúttal a magyar államnak és tudományosságának is időtálló értékeket, így főként a felvidéki, szepesi, pozsonyi, megmagyarosodott lutheránus családok, de színmagyarok is és reformátusok is. Ez a nagyszámú, jó minőségű, s emellett többségében öntudatosan protestáns intelligencia magyarázza azt, hogy ha nem is általában az államszolgálatban, de annak befolyásos, vezető helyein a protestánsok nagy számmal találhatók, ami katolikus részről gyakori panaszoknak teszi tárgyát. Egyes tereken ez a protestáns túlsúly egészen szembeötlő, s például az Akadémia tudósai közt a múlt század 40-

es éveitől kezdve mindegyre kisebbségben voltak a katolikusok, befolyásuk alig volt, annál kevésbé, mivel a katolikus tagok is rendszeresen liberális gondolkodásúak voltak.¹¹

Valószínűnek tarthatjuk, hogy a katolicizmus is ki fogja termelni magából a tömegének megfelelő, a kultúra, gazdaság és államélet terén vezetésre képes intelligenciát, amiből nehézség aligha származhatik, ameddig a kiválasztásnál és a kiválasztottak működésénél a derekasság és a nemzeti szempont, nem pedig a politika fog érvényesülni.

A nehézségeket sohasem a derekak, a szakértők, a tudósok, a tárgyi emberek okozzák, hanem azok, akik a szakértés, a tudomány, a tárgyiasság színe alatt politikai és egyéni célokat követnek.

Már a frazeológiájuk is jellemző erre.

Ők azok, akik a „felekezeti békét– folyton felszínen tartják. Jámbor protestánsok és katolikusok nem tudnak e fogalomról, hisz békében élnek egymás mellett, minek ezt az állapotot folyvást tudatosítani, vagy pláne ünnepelni?

Ők azok, akik valósággal esengenek a szivárványhídért Debrecenről Pannonhalmáig; vagy Pannonhalmától Debrecenig, s az ilyen esengés mindig gyanús, mert a következő pillanatban stentori hangon rámutatnak a *másik* félre, hogy íme, ez törte le épp most a szivárványhidat, az utolsó pillanatban, elkészülte előtt.

A stentori hangra azért van szükségük, hogy egyrészt a másik oldalon meghallják őket és választ kapva, folytathassák ezt az épületes békedialógust, másrészt, hogy a saját táborban is észrevegyék érdemeiket s illően megjutalmazzák.

Trianon óta alig múlt el egyszer is a felekezeti béke emlegetése, hogy belőle ily társalgások ne származtak volna, melyek azonban, úgy látszik, a harmadik nemzedékhez tartozók külön gyönyörűségét képezik, s így a közre alig veszélyesek.

Veszedelemesebbek, mert ok nélkül nyugtalanságot keltenek fel azok az esetek, amikor a politikusok is észreveszik az idők spirituális irányú fordulását és vallási köpenyeg alatt próbálnak jelentkezni. Szinte bizonyos, hogy a nehézségek minden esetben nem tisztán felekezeti alapon, hanem vallás és politika összeköttetéséből származnak.

És ezzel megérkeztünk oda, ahol meg lehet állapítanunk a felekezeti ellentétek egyetlen orvosságát.

Ez persze nem abban áll, hogy a vallásfelekezetek némaságra kárhoztassanak, hogy a világnézeti különbségek a templomokba zárassanak, s ha onnan kimerészkednek, az államhatalom büntetése alá essenek.

Az orvosság épp ellenkezőleg abban áll, hogy az emberekbe átfolyjon a vallásos világnézet, mindenkibe a magáé, s ennek alapján cselekedjék az ő cselekedeteiket; vallásosak legyenek, de belsőleg és ne politikából és ne emelkedésvágyból.

Hogy ez lehetséges, erre ismét a fiatalság tanít meg bennünket, mely sokkal szélesebb rétegeiben vallásos, semmint a harmadik nemzedék öregei, s mégsem nyilatkoznak meg benne felekezeti ellentétek.

A fiatal katolikusok folyóirata, a Korunk Szava, s a fiatal protestánsoké, az Új Magyarország (új vezetősége alatt) nem akar többé szivárványhidat protestáns és katolikus közt, nem folytatja többé a hiábavaló küzdelmet a „felekezeti békéért”, hanem mindegyik megy a

¹¹ A katolikusoknak az irodalomban és tudományban múltbeli csekély érvényesüléséről I. Farkas Gyula két könyvében az adatokat: *A magyar romantika 1930* és *A „Fiatal Magyarország” kora 193a*.

maga világnézete útján, önmagának belsejével törődik, s ha véletlenül találkozik a másikkal, mint magyar testvérével beszél vele.

A vallásos irányú protestáns ifjúsági szövetség, a Soli Deo gloria és a katolikus Americana-ifjúság sem öltögetik egymásra nyelvüket, s hagyják a felekezeti kérdés hánytorgatását azon ifjúsági ágaknak, melyek pozitív vallás nélkül szűkölködnek.

A jövő útja világos: minél többen lesznek a vallásosak mindkét félen, s minél inkább azok fognak vezetni, annál kevésbé fogja a történeti kényszerűséggel kifejlődött, bár magában véve mélyen sajnálatos vallási szakadás a Nemzeti Egységet és államéletünket zavarni.

3. Zsidóság és kapitalizmus

A forradalmak katasztrófája és a bolsevizmus zsidó vezetőinek hatása alatt egy pillanatra antiszemita hullám borította el a világháború után is megmaradt liberális magaslakat, s bár az ellenforradalomnak a törvény és jogrend határain túlcsapó mozgalmait a kormányhatalomnak sikerült legyőzni és elhallgattatni, a hazai zsidóság problematikájában mégis új, a harmadik nemzedék korszakától különböző jelenségek merültek fel.

Itt kettőt kell közelebbről megtekintenünk, a budapesti kultúrát és az anyagi kérdéssel kapcsolatban a kapitalizmust.

A harmadik nemzedék vizsgálatánál meg kellett állapítanunk, hogy az a budapesti kultúra, mely alapjában véve homogén volt más közép európai városokban kifejlődött zsidó kultúrákkal, megindult az egész ország meghódítására.

Kétségtelen, hogy most az ellenforradalmi hangulatban, ez elinduló lépések elakadtak.

Kísérletek történtek azon szellemi tereknek keresztény magyar szellemmel megtöltésére, melyek már előzőleg végkép elveszetteknek látszottak: hírlapirodalom, színház, varieté, az ekkor fejlődő rádió, szépirodalom terén új alakulások történtek, új jelenségek, melyek a gyökeres magyarságot hangsúlyozva, a közönség ízlését elvezetni próbálták a rég megszokott budapesti kultúrától.

Az új törekvések politikai háttérrel kaptak a különböző keresztény pártokban és publicisztikájukban, holott ugyanakkor a régebbi nagyvárosi-zsidó irány elvesztette politikai és publicisztikai támaszát: a szocialistapárt, októbrista és bolsevista szereplésének súlya alatt végkép kiesett az intelligencia köréből, s visszahullott eredeti szakszervezeti alapjára, a Jászi Oszkárt követő radikális demokrácia pedig teljesen megsemmisülve, feltámadását bármely formában önmaga tette lehetetlenné azon gonosz hadjáratával, melyet a magyarság ellen kényszerű emigrációjában folytatott, s amennyire tönkrement hírnévvel és összeroskadott energiáival teheti, még ma is folytat.¹² Az a „progresszív” irány, mely a harmadik nemzedék soraiban Európát akarta képviselni a hátramaradt, barbár magyarok között, itthon maradt képviselőiben nagyzási hóbortjából kijózanodva, iparkodott olyan színeket ölteni magára, melyekkel az új légkörben egyáltalában megjelenhetett.

Ne higgyük azonban, hogy ez az új szellemiség valami mélyre bocsátotta gyökereit, sem pedig azt, hogy a korábbi budapesti kultúrát teljesen feleslegessé tette. Ha azt látjuk, hogy Budapest területén itt is, ott is szigetnek merültek fel, melyeken az emberek elutasítják a régi budapesti termékeket, ezt nem annyira egy laikus kultúrának, mint inkább a vallásos gondolkodás terjedésének kell betudnunk. Az az egyéniség is, aki e Trianon utáni keresztény

¹² V. ö. erre Mályusz Elemér, *Sturm auf Ungarn* (magyarul folytatásokban a Napkeletben).

Budapest gondolkodásának legergikusabb kialakítója volt, a jezsuita Bangha Béla, eredményeit első sorban vallásos tevékenységével érte el, a Keresztel kezében hódította vissza az embereket, s amennyiben lépései átvitték a politika területére, itt sikert szintén csak a vallásos erők szereztek számára: a tiszta politikai téren a „keresztény” pártok, elvonatkoztatva a vallástól, nem is tudták elérni azt a hatást, melyet más, régebbi világnézetek alapján álló pártok elértek. A kimondottan keresztény pártok ma is csak egy kisebbség szavazatait egyesítik magukban.

A főnehézséget ez egész fejlődésben az okozta, hogy az új alakulatokat általában a korábbi, harmadik nemzedék tagjai hívták életre, akik a korábbi liberális világnézetéről antithetikusán áthelyezkedtek az antiliberálisra, de gondolkodásukat, módszereiket, önmagukat természetesen nem tudták átalakítani. Ezért tulajdonképpen azt csinálták, amit azok, kiket feleslegessé akartak tenni, csak más irányban, de hasonló eszközökkel. Benne gyökerezvén a harmadik nemzedékben, gyökeres változtatásoktól irtóztak, akár gazdasági téren – Prohászka Ottokár programját lassankint feledésbe engedték merülni – akár szellemi téren, ahol egyszerűen átvették a harmadik nemzedék hivatalos szemléletét és lemondtak a magyar népiesség segélyével alakítandó új kultúráról. Az Arany-féle klasszicizmusnak második vagy harmadik epigonemzedéke vette át a nemzeti kultúra terén az irányítást, mely természetesen vallási értékek iránt is hagyományosan közömbös volt, s innen van, hogy pl. a katolikus hírlapirodalom és költészet is csak oly lassan, szinte egy évtizedet elvesztegetve, az újonnan fellépő fiatalság karján tud kifejlődni. Az egész trianoni antiliberális mozgalom chaotikus tartalmát, mindennapos ellenmondásait és nem utolsósorban gyors ellanyulását, konzervatizmusát, mely a harmadik nemzedék állapotait akarja, némi átszínezéssel, fenntartani, mindezt megértjük abból, hogy a mozgalmat a régi irányoknak emberei irányították, akik a két forradalomtól megijedve más, új irányba próbáltak ugyan menni, de a régi metódusok megtartásával.

Divatos új ruhába öltözött kivénhedt irányok próbáltak most a keresztény, részben antiszemita jelszavak hangoztatásával új, magyarabb szellemiséget létrehozni. Nincs mit csodálnunk, hogy ez nem sikerült. Hírlapirodalomban, színházban továbbra is a régi budapesti kultúra érvényesült, s a Trianon utáni antiliberális korszakban mehetett végbe, hogy a progresszivitás és oktoberizmus vezető hírlaptulajdonosa megsokszorozhatta tevékenységét, s csakhamar nagy napilapok egész koncernjét tarthatta kezében. Persze a közhangulat nyomása alatt hangja lényegesen megváltozott, beleilleszkedett a neobarokk illedelmes suttogásába, részt vett az új nagyságok gyakran émelyítő tömjénezésében, sőt ezt is jobban, hatásosabban és émelyítőbben csinálta, mint a neobarokk autochton szócsövei. A zsurnalizmus történetének egyik legtanulságosabb, s amellet mulatságos fejezetét képezhetné az összehasonlítás e lapoknak forradalmi és Trianon utáni hazafias frazeológiáját illetőleg: amit korábban, mint alacsony kultúrájú, bugaci „hazaffyaskodást” lenéztek és szidalmaztak, azt most maguk csinálták, mély lélegzetvétellel, büszke kebelből, kitűnően. A tömegek csekély nemzeti érzékére jellemző, hogy mindezt igaznak és jónak találták, minek következtében e háború előtti üzemek, némi stílusváltoztatás keresztülvitelével, jobban működtek és nagyobb hasznot hajtottak, mint bármikor előbb. Ezt a jól sikerült mimikrit különben az is elősegítette, hogy az új irány hivatalos tekintélyeitől elüldözött tehetségek továbbra is megmaradtak e tipikusan budapesti lapoknál, melyekkel korábról, a radikális progresszivitás idejéből megvoltak összeköttetések. Babits Mihály, Móricz Zsigmond ezen most már egyszerűen baloldalnak

nevezett kultúr-környezetben maradtak, ugyancsak itt talált egy időre menedéket Szabó Dezső, minnek az a következése lett, hogy a legújabb nemzedék, mely első sorban az ő munkáiból, nem pedig a neobarokktól nyerte nemzeti elindítását, bizonyos fokig, bár leplezve, ismét a baloldalhoz fordult.

Ugyanez történt a folyóiratok terén, ahol a Színházi Élet maradt nemcsak a budapesti zsidó, de a vidéki magyar publikumnak is legtöbbit olvasott kedvence, ugyanez a színházban, a varietében, a moziban, a szórakoztató, nagyvárosi, éjjeli élet minden zugában. A háború előtti Budapest éjjeli életétől alig különböző mostaniban a fiatal arisztokráciának tagjain kívül a keresztény középosztálynak történelmi és nem történelmi, ifjabb és idősebb generációi egyképpen részt vesznek, bár napközben természetesen keresztény elvek emlegetői. A változott viszonyokhoz híven az üzemek fenntartói és hasznosítói közt keresztények is vannak, akik azonban irányváltozást vagy színvonalkülönbséget nem jelentenek.

Igen egyszerű dolog bizonyosodott be: új tartalom nélküli, tisztán jelszavakkal hosszabb időre nem lehetséges az embereket távol tartani olyanféletől, amibe beleszoktak, szinte amiben születtek. A trianoni neobarokk édes gyermeke, egyenes leszármazó ja lévén a harmadik nemzedék szellemének, nem érezhetett magában erőt, hogy komolyan pótolja az elődjével közeli viszonyban volt nagyvárosi zsidókultúrát, mely ily módon, némi átfestés és áthangolás árán, továbbra is hatalma teljében maradt.

Az anyagiak dolgában meg kell állapítanunk, hogy a hazai zsidóság még erősebben összenőtt a kapitalizmussal, mint korábban. Míg a háború előtt a kapitalisztikus pályák túlszűfolttsága miatt előbb a szabad pályákat: orvosit, ügyvédit szállottá meg a zsidóság, s ezek megtelével haladt tovább a függő és gyenge fizetést nyújtó állami hivatalok felé: most fordított a mozgalom, mint mikor az apály mindinkább szabadon hagyja a part sávjait. A numerus clausus-törvény, a hazai antiszemita hullám egyetlen intézményes maradéka, nemcsak az állami hivatalokban érezte hatását, hanem az orvos- és jogász-, ügyvéd-produkció terén szüntette meg a korábbi állapotokat, melyekben egy-egy fakultáson a zsidó hallgatók száma megközelítette, vagy majd felülmúlta a keresztényekét. A régi nehézségek helyébe újak léptek: az egyetemről kikerült fiatal orvosok, jogászok, tanárok százanként, ezrenként nem tudtak elhelyezkedni jövedelmet nyújtó helyeken, a végzett mérnökök előtt zárva voltak a gyárak, melyek bizonyos szakmákban előszeretettel alkalmaztak külföldi, német szakmérnököket, s emellett alkalmazottaikat az egyetemekről kiszorult zsidóság köréből vettek.

Csakugyan, a fiatal zsidó intelligencia nagy tömegei előtt bezárulván a szorosán vett intellektuális pályák, mind kizárólagosabban fordult a kapitalizmus nyújtotta lehetőségek felé. A hazai zsidóság nem vette igénybe azt az amúgyis csak gyöngén és gyakran nagy megszakításokkal működő ventilt, melyet a cionizmus jelent egyrészt a Palesztinába vándorlással, másrészt ennek előkészítése gyanánt a fiatal lelkes chaluz-oknak földművelésre való kitanításával. A magasabb intelligencia pályáinak erős korlátozódásával az emelkedő fiatalság a kereskedelem lehetőségeit, ipar, gyáripar, banküzlet, biztosítóüzlet alkalmazotti állásait szállottá meg s bár az egész országra nézve nincsenek megbízható adataink, valószínű, hogy nagy sikerrel.

Budapest lakosságában, melyre nézve pontos adataink vannak, a katolikusok száma az országos átlag, a kétharmad alatt van, 58,7%-kal (a 15 éven felüli népességet számítva), ugyanakkor a zsidóság arányszáma 23,6-ot tesz ki, a reformátusoké 10,9, az ágostai

evangélikusoké 4,9%-ot, Köz- tisztviselők között a vallási megoszlás (beleszámítva a kistisztviselőket, nőalkalmazottakat, altiszteket stb.): 70% katolikus, 14% református, 7,9% evangélikus, 5,2% zsidó, ami az országos átlagnak felel meg, de jóval alatta marad a budapestinek. A fizikai munkások dolgában hasonló a helyzet: 72% katolikus, 14% református, 57% evangélikus, 5,8% zsidó. Emelkedik a zsidóság arányszáma a következő kereseti ágakban: önálló iparos van zsidó 32%, katolikus 51%, református 9,6%, evangélikus 4,8%, – önálló kereskedő van: zsidó 61,7%, katolikus csak 28%, református 5,6%, evangélikus 27%; gyártulajdonos van: zsidó 55%, katolikus 28,7%, református 6,4%, evangélikus 7,7%; kereskedelmi alkalmazott van: zsidó 60,7%, katolikus 29,7%, református 6%, evangélikus 2,6% és végül magántisztviselő van: zsidó 44,8%, katolikus 40,3%, református 7,3%, evangélikus 6,5%.

A kapitalizmus vezető állásaiban, tudjuk, szinte egy évszázad fejlődése következtében bírja a zsidóság nálunk a vezető szerepet, úgy a bankoknál, mint az ipari vállalatoknál. Úgy látszik, a kispolgári, de többé-kevésbé biztosított életszínvonalat jelentő kapitalisztikus magánalkalmazottak soraiban is erősen tért foglalt: az ipari magánalkalmazottak közt 42,2%, a hitelügyiiek közt (bankokban, takarékpénztárakban) 41,2%, a kereskedelmiek közt 68,3%, a biztosítási szakmabeli magánalkalmazottak közt 61,3% a zsidó férfi, a nőalkalmazottaknál ez a szám alacsonyabb, mivel itt a katolikusok száma növekszik (de nem éri el az egész arányszámot): a katolikusok mint speciálisan szegény néposztály, iparkodnak leányaiknak és asszonyaiknak is mellékfoglalkozást szerezni.¹³

A statisztikai adatokat háttérnek véve tekintsük meg most a gazdasági viszonyokat.

A Trianon óta lefolyt fejlődés jóformán immunizálta az államhivatalokat a zsidósággal szemben, bennük és a katonaságnál, általában az államtól függő fixfizetésű pályákon szinte teljesen a keresztények helyezkedtek el, akik a Bethlen-kormány első éveiben, a világkonjunktúra idején lassankint kiheverték a forradalmak alatt, az infláció, megszállott területről való menekülés következtében szenvedett anyagi káraikat, kezdtek újra berendezkedni, modern bútorokat, szőnyeget venni, újra felruházkodni, különböző akciókkal, protekció útján nyaralni, sőt külföldre utazni, színházat látogatni. Ezen valósággal is konszolidációs években, a neobarokk közönség nem indult fel többé a nagyvárosi zsidókultúra produkcióin, az antiszemita hullám elült.

Következett az egész világon a dekonjunktúra, melynek kezdetére nálunk a bankok bezárásával tették, orchestrális nyitányként, figyelmessé a közönséget.

A gazdasági világkrízis, melynek elmúlását józanul alig lehet remélni, mivel a kapitalizmus átalakulását, igen hosszadalmas folyamatot nyit meg, a keresztény magyar társadalmat visszaszorította emelkedésében, melyet épp megkezdett. Az állam fixfizetésű javadalmasai súlyos és kegyetlen fizetés leszállításokat kénytelenek magukra venni, melyek annál fájdalmasabbak, mert a fizetések emelkedése az infláció éveiben nálunk, bizonyára szűkkeblű állampolitikai okokból, sokkal kisebb volt, mint pl. nyugati szomszédainknál. A leszállítások következtében a tisztviselők előtt újra megnyílik a proletárellet mélysége, borzadva ismerik fel, hogy megint annak szélén állnak, egy újabb deklasszifikálódás előtt, amilyent alig 10–15 éve álltak ki.

¹³ Mindezen adatokra I. Hoffmann Dezső, *A magántisztviselők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten* (Budapest székesfőv. statiszt. közlemények 63. kötet 4.) (1934).

De a világ búzaárak katasztrofális esése a többi társadalmi osztályt is súlyos gondokba dönti. Mivel földbirtokunk még mindig nagyrészt szemes termékekből, búzatermelésből él, a búzaárnak 30 pengőről 10 alá csökkenése az egész agrárvilág katasztrófáját hozza magával, mely annál súlyosabb, mert az agrártermékek árának esésével nem esnek párhuzamosan az ipari árak. Az 1925–27. évi árakat száznak véve, 1933 végén az agrártermények ennek 46,6%-ára estek le, míg az ipari termények csak 79,2%-ra. A két indexszám közti különbség adja az úgynevezett agrárrollót, melyet a mezőgazdaságnak annál kevésbé van honnan megfizetnie, mert árai esése mellett köz- és egyéb terhei még lehetőleg emelkedtek.

Igaz, hogy az ipari termelés is nagy nehézségekkel küzd a világkrízis hatása alatt. 1929 óta 650 gyáripari vállalat szűnt meg, az azóta elbocsátott munkások száma 50 000-et meghaladta s az ipari termelés összes értéke 1929–32 során 2867 millió pengőről 1800 millióra csökkent.¹⁴ Kétségtelen, hogy az ipari, kereskedelmi és kapitalista eredetű jövedelmek is leszálltak, tulajdonosaik is leszállították életszínvonalukat, de – nem oly gyors ütemben és nem oly mértékben, mint a köztisztviselők és a mezőgazdaság emberei.

Szinte azt lehet mondani, hogy az agrárrollóban rejlő differencia fejezi ki a kapitalizmusból élő zsidóság, valamint a fixfizetéses és agrárrétegek közti viszonyt, melyben a proletarizálás újabb veszedelmében forgó középosztály immár nem oly nyugodtan nézi a „még mindig jobb” helyzetben lévő zsidó rétegek életét, mint még imént az általános emelkedés éveiben.

Vegyük ehhez a falusi rétegek immanens nyomorát, melyről a mezőgazdasági munkássággal kapcsolatban beszéltünk, az állástalan diplomások vérlázító helyzetét, továbbá azt, hogy a kapitalizmus, mint idegen eredetű réteg nem élvezzi a közvélemény azon kíméletét, mellyel az arisztokrata pazarlások ma is találkoznak:

akkor megértjük, hogy még azok is, akik különben a Színházi Élet szellemi színvonalának feltétlen hívei, meghallgatják a fajvédő szónokok és tudósok antiszemita előadásait, s az állástalanok él- és rohamcsapatokban látják jövőjüket, hiszen a Harmadik Birodalomban is a zsidók kiűzésével a rohamcsapatok tagjai nyertek új állásokat s minél régebbiek voltak, annál nagyobbakat.

A Hitleri mozgalomnak jóformán egyetlen, de igen hatalmas motora az új antiszemita hullám, mely mögött a kapitalizmus bomlásából származó gazdasági jelenségek állanak.

De ettől a pillanatnyi gazdasági helyzettől eltekintve, nem lehet behunyni szemünket azon jelenség előtt, hogy az ország és magyar nép egész ipari és kereskedelmi fegyverzete bevándorolt elemek vagy azok leszármazóinak kezében van.

Amint az előtt sem lehet behunyni szemünket, hogy a magyar földnek szinte 40%-a nem a magyar nép, hanem alig 2000 ember kezében van, s amint ezzel szemben is elérkezettnek kell tartanunk az időt, hogy a magyar nép érdekei meg- óvassanak, ugyanezt kell mondanunk a kapitalizmus esetében is.

Akárcsak a latifundiumok, a kapitalista termelés és esz közei is, azon nagyfontosságú javak közé tartoznak, melyek bizonyos esetben magánkézen túlságos nagy, a közjót esetleg veszélyeztető hatalmat képviselnek.

¹⁴ Ifj. Simontsits Elemér *Gazdasági Szemléje* Magy. Szemle 1934. január.

Igaz, hogy a kapitalizmusnak, mint világjelenségnek nincsenek országhatárai és dőreség volna bármely állam részéről, hogy a saját kapitalizmusát megsemmisítse, mikor a többi népeké megvan és sértetlenségében az egyetlen lefegyverzett ellen fordulna; — ezen a téren a szellemi irányok rajzától nem lehet szakszerű tanácsokat várni, még arra sem, amit lelkes emberek óhajtának, például a bankok nacionalizálására;

a kapitalizmus változik és bomlik és nincs ember, aki előre láthatná a termelési rendet, mely néhány évtized múlva ki fog alakulni;

de addig is a zsidóságnak is érdeke, hogy a magyarság nagyobb részt nyerjen a kapitalisztikus termelési rendben, ennek minden egyes fokozatán.

Ez az a pont, hol mindkét fél magasabb, lelki érdeke érintkezik.

Elmúltak azok az idők, mikor a liberális gondolkodású népek valósággal behívták a Galíciában és Oroszországban embertelen viszonyok közt élő zsidóságot és szinte kínálták neki az áthasonulást. A liberális magyar is örült, ha a tegnap bevándorolt zsidó ma már magyarnak nevezte magát. Ma Közép Európában német hatás alatt asszimiláció helyett disszimilációról beszélnek s egy egész nagy tudományág virágzik amiatt, mert az asszimiláció ellen praktikusán felhasználható.

Tudjuk, hogy az asszimiláció kérdése a régi kitűnő magyar fejekben nem valami germán fajelmélettel, hanem a bevándorlással függött össze. Széchenyi, Kossuth, Deák egyformán ellene voltak a nyílt, szabad galíciai határnak, humanizmusuk azonban nem akadályozta a bennlévők természetes asszimilálódását.

De liberalizmus és hazai zsidóság egy akarattal nyitva tartotta a határokat s az ellenforradalom után újra nyitva maradtak: 1922-ben 350, 1923-ban 1090, 1924-ben 1060 zsidó vallású letelepülő jött csak Budapestre.¹⁵

Kétségtelen, hogy ezek a legújabb keleti menekültek már nem fognak megmagyarosodni.

Nem annyira a magyarság megváltozott nézetei miatt, hanem azért, mert a háború óta ők is, a keleti zsidóság menekülő népe, megtalálta a saját nemzeti érzését, mely felmenti immár az alól, hogy a nyugati „galuth”-ban asszimilált, a zsidóságra elveszett tömegek feltöltője, alimentálója legyen az ő saját örökölt egyéniségének feláldozásával. A cionizmus pioneerjei ma mindenünnen tódulnak a zsidó államba, melynek már van nyelve, ősi nyelve, tudománya, egyeteme, könyvtárai, gazdasága, emberi életlehetőségei. A tegnap és ma bevándorolt keleti zsidóság már nem hajlandó ősei útját elhagyni, mely visszavezet Jeruzsálembe, s ehhez képest a hazai zsidóságban, mint másutt is, adva vannak a lehetőségei a cionizmusnak, s amíg ennek céljai az áttelepüléssel megvalósíthatók, addig a kisebbségi alapon történt szervezkedésnek.

A nagyvárosi zsidó kultúra jelentősége mindjárt kisebb lenne, ha annak utóbb bevándorolt tömegei ezt a logikus álláspontot foglalnák el, amivel csak azt fejeznék ki, ami úgy is szívükben van: a zsidó nemzeti szolidaritást.

¹⁵ Acsay Tihamér, *Ki- vagy bevándorlás?* Magy. Szemle 1. 338. 1. A fajelméletet illető nézeteimet 1. *Történetpolitikai Tanulmányok* c. füzetemben, Napkelet Könyvtár 3, 1924. V. ö. Emmerich Czermak (az osztrák keresztényszocialista párt elnöke) és Oskar Karbach (cionista publicista) közös könyvét, *Ordnung in der Judenfrage*, Wien—Leipzig (1933). A hitleri fajfelfogással ellentétes keresztény álláspont legújabb körvonalozását l. Béla Bangha, *Katholizismus und Judentum, a Klärung in der Judenfrage* c. kötetben, 1934.

És ezzel a már őszintén megmagyarosodott, magyar műveltségű zsidóság és a magyarság közti viszony is teher mentesülne és közelebb juthatna a keresztény államban elvárható végleges megnyugváshoz.